

Lukács György

A HÁBORÚ TANULSÁGAI.

A midőn máról-holnapra hirtelen belejutottunk ennek a legszonyatosabb világháborúnak keilő közepébe: szinte átmenet nélkül, egy csapásra megváltozott mindannyiunk felfogása. Van-e közöttünk valaki, van e ebben a hazában azok között is, akik a világbéke nagy eszméjének szolgáltak életük egész folyamán, egyetlen egy is, aki csak egy jajszóval, egy felkiáltással, egy sóhajtással merne tiltakozni a javában dúló háború ellen? Nincs senki. Mindannyian, a nemzet minden fia, a társadalom minden tagja, a harctérre vonultak és az itthon maradtak egyaránt, testtel-lélekkel, agyunknak minden gondolatával, szívünknek minden dobbanásával a háborún csüngünk, mindannyiunk egész valóját a háború tölti el, csak egy törekvésünk van: győzelmesen megvívni a háborút.

Mi történt a civilizált emberi lélekkel? Önmagából vetkőzött ki talán? Nem. Maradt, ami volt. Sőt nagyobb, magasztosabb, emelkedettebb lett, mint a békés kultúrmunka bármely ünnepnapján. Mert egyetlen, szent, nagy, mindent felülmúló, magasztos és végtelen eszmében és érzelemben forrott össze mindnyájunk agya, értelme, teste, szíve, lelke: a hazaszeretet szuverén gondolatában és szenvedélyében. Ennek tüze, lángja, heve úr ma mindannyiunk gondolatain és cselekedetein, ennek a szent, nagy érzelemnek imperatív lüktetése tette azt, hogy ma mindannyian, kivétel nélkül háború-pártiak vagyunk, a háborúnak élünk, annak dolgozunk, azt magasztaljuk, csak azért hevülünk. Mert a háború az egyetlen módja, az egyetlen eszköze, az egyetlen lehetősége annak, hogy hazánkat megvédjük. íme tehát, a hazaszeretet szent glóriájában megnemesül a háború. Amit szívünk, lelkünk, agyunk elítél: a háború, – nagyra, nemesre és dicsőre válik előttünk, mert hazaszeretetünk most így diktálja ezt, hazaszeretetünk, minden érzelmünk leghatalmasabb ja.

Bármily elszomorító, bármily gyászos, bármily visszataszító is tehát, hogy a művelt emberiség gyilkos háborúba száll: íme, a rút háború csiholja ki lelkünk legnemesebb tartalmát, az önfeláldozó hazaszeretet legszentebb erényét. És megindul az áldozathozatalok végtelen sora, az altruisztikus jelenségek lélekemelő nagy felvonulása. Mindenki áldoz, lehetőleg azt, ami legértékesebb neki. Legtöbbet áldoznak, akik a csatátéren küzdenek: életüket ajánlják fel a hazáért. De megindul az itthon maradottak sorában is az áldozathozatalban való dicséretes vetélkedés. Végső erőmegfeszítéssel garmadába hordjuk a hadviseléshez szükséges mérhetetlen kincseket. A földből teremnek elő a megsebesült és megbetegedett harcosok ápolására szolgáló kórházak. A harcban levőkön és itthon maradt gyámolra szoruló hozzátartozóikon való segítségnek legkülönbözőbb tennivalói káprázatos sokoldalúságban hozzák létre az áldásosabbnál áldásosabb intézményeket.

Ez a nagy érzelmi összeolvadás egy csapással megszüntette a széthúzásnak mindazokat a tényezőit, amelyek normális időkbén vallás, nemzetiség, politikai hitvallás szerint nemcsak ellentétes, hanem – sajnos – nem egyszer ellenséges táborokra szakítják a nemzet fiait. A közös nagy veszedelem, a nemzeti lét kockán forgása elenyésztettek közöttünk minden különbséget, minden széthúzást: egy nagy cél – nemzeti létünk biztosítása érdekében működnek össze mindannyian s hozza meg mindenki a tőle telhető legnagyobb áldozatot.

Formailag a háború az önzés klasszikus világa, mert hiszen azt jelenti, hogy az erősebb leteperi a gyengébbet. S mivé lett a gyakorlatban a háború? A legnemesebb emberi érzelmeknek, a hazaszeretetnek, az összetartásnak, egymás megértésének, a minden áldozatra kész altruizmusnak szakadatlan gyakorlásává. Ezer átok sújt reánk a háború villámaiból, de azért mégis a háború revelálta lelkünk nemesebb felét. Jobbak, önzetlenebbek, erényesebbek vagyunk, mint valaha.

S a háború nyomása alatt lelkünkben kiváltott nemes érzelmeknek ezt a harmóniáját, amely könnyűvé teszi elviselnünk a háborúval együtt járó tenger szenvedést, szinte megszenteli az a felemelő öntudat, az a nemes önérték, hogy nem mi voltunk azok, akik a háború átkait az emberiségre felidéztek, mert mi kényszerítve voltunk a magunk létének megvédésére fegyvert fogni. A mi háborúnk önvédelmi háború. Provokált részesei, de nem előidézői vagyunk a rettenetes mérkőzésnek. A rombolás felidézéséért sem Isten, sem a világtörténelem előtt nem minket terhel a felelősség. A tiszta lelkiismeretnek ebből fakadó öntudatát majdan a történetíró nem utolsó tényezőjéül fogja megállapítani annak a nagy győzelemnek, mellyel ennek a szent, igazságos háborúnak reánk nézve végződnie kell.

Sem mi, sem nagy szövetségesünk – Németország, nem önzésből indítottunk háborút. Hanem önvédelemből. Németországot nemzeti erőinek bámulatos kifejlesztésében, példátlan előrehaladásában akarta meggátolni az angol dölyf és irigység, monarchiánkat, mint a Balkán elnyelésének akadályát, félre akarta dobni az orosz telhetetlenség. S ugyanilyen önvédelmi motívum sodorta háborúba a török félholdat is, az orosz és az angol kiszemelt prédáját. Az angol és az orosz mindent elnyelni kívánó telhetetlensége ellen foly most a világháború. Többi ellenségeink csak ennek a két telhetetlen hatalomnak áldozatai: mondjuk ki az igazat, Franciaország és Belgium Angliának, Szerbia és Montenegró pedig Oroszországnak áldozata. S ugyanez a sors vár Portugáliára is, mely – úgy látszik – Anglia nyomása folytán kénytelen lesz beleugrani a világháborúba.

És hogy a hadbaszállás motívumainak különbözősége mily különböző erkölcsi hatással van a hadviselő felekre, az a mostani világháborúban tűnik ki nagyon szembeötlően. Mi – Németország és monarchiánk – akik erkölcsi motívumok alapján állunk, akik nem gondoltunk másnak megrablására s csak létünket és haladásunk feltételeit védjük, mint egy test, egy lélek álljuk a harcot, egymásért kölcsönös áldozatokat hozva. S mi történik az ellenoldalon? Megkapta-e Franciaország, megkapta-e Belgium a vélt és várt segítséget az angoltól és az oroszoktól és a szerbeket vergődésükben oltalmazza-e az atyuska mindenható karja? Nem, ezeket a beugrasztott szerencsétlen nemzeteket ridegen szolgáltatják ki sorsuknak az angol meg az orosz s eszükbe sem jut elámitott szövetségeseikért méltó áldozatot hozni, ha ez nem teljesen egyez a maguk önző érdekével.

Senki közülünk nem kételkedik abban, hogy a reánk kényszerített világháborút kikerülnünk lehetetlen volt. Csak akkor kerülhetünk volna ezt el, ha önként lemondottunk volna szuverenitásunkról s az északi moloch reánk kivetett hálóját önként magunkra vettük volna. Ezt az öngyilkosságot el nem követhettük..

Saját magunkon tanultuk meg azt a szomorú igazságot, hogy a háború ellen a mai fejlett civilizáció sem nyújt biztosítékot. Bennünket nem vezetett hódítási vágy, senkinek területét ujjal sem kívántuk érinteni, csak a magunk számára követelünk háborúatlanságot, zavartalanságot annak, hogy békésen fejlődhessünk. Nem engedték meg nekünk: létünk érdekében kénytelenek voltunk hadba szállani.

Nagy és szomorú tanulsága tehát a mostani világháborúnak, hogy a kultúra nem óv meg a háborútól. Még a mostani fejlett civilizáció mellett sincs biztosítva egyetlen nemzet sem a háború ellen, még akkor sem, ha maga a leggondosabban kerüli más nemzetek érdekeinek megsértését és tartózkodik minden provokációtól. Az állambölcséség elve tehát azt követeli, hogy a békés kultúrunk közepette se feledkezzünk meg a magunk biztosításáról, tehát már békében készüljünk elő a háborúra.

Az előkészültség alatt nemcsak azt értem, hogy legyen kellő számban kiképzett katonaságunk, legyen kellő mennyiségű lőszerünk és mindennemű hadi felszerelésünk, legyenek megerősített helyeink és hadi hajóink, hanem értem azt is, hogy a nemzet olyan erkölcsi világban éljen és olyan testi erőben és rugékonyságban növekedjen fel, amely békében ennél nagyobb kultúrunk kifejtésére, háborúban pedig a hadviseléssel járó testi fáradságok és emésztő lelki gondok elviselésére képesíti. Az antik görög nevelésnek

voltaképen két képző eszköze volt: a testgyakorlás és a zene. Még ma sem lehet okosabb program-műnk, minthogy a harmóniának azt a gondolatát igyekezzünk megvalósítani ifjúságunk nevelésében, amelyet az antik világ a testgyakorlás és a zene, mint a test és lélek képzés alaptényezőinek előtérbe helyezése által igen bölcsen kifejezésre juttatott.

A testi erő és rugékonyság kiképzésére újabb \ nevelési rendszerünk nagy gondot fordít. Helyesen van ez így. Csupán arra van még szükség, hogy az erő, és ügyesség fejlesztése a higienikus ismeretek mennél alaposabb elsajátításával legyen kapcsolatba hozva. Szükség van továbbá arra, hogy a higienikus erőfejlesztés és fentartás a szoroson vett nevelési időszakon túl abban az életkorban is folytatva legyen, amidőn az ifjú keresővé és családfentartóvá lesz, amidőn tehát testi ellenállóképességének fokozása nemcsak saját magának, hanem családjának, a reá szorulóknak is elsőrendű érdeke.

A szellem képzése, mennél nagyobb kultúrfoknak elérése nemcsak a békés fejlődés idején bír fontossággal, hanem elsőrendű jelentősége van ennek a háborúra való kihatásában is, mert hiszen a szellemi képzettség a harcban való csüggedetlenségnek a legnagyobb biztosítója. Mennél nagyobb kultúrájú valamely nemzet katonasága, annál inkább átértik a harcosok a háborúhoz fűződő nagy életérdekeket, tehát azt, hogy mily végtelen fontossága van a katonaság háborús munkájának s annál inkább tudják értékelni a honmaradottak is azt, mily nagy szüksége van a hazának minden fia-, tehát az itthon maradottak részéről is mennél több áldozat hozatalára.

A test- és szellemképzésen kívül nemcsak békében, hanem háborúban is rendkívül nagy fontossággal bír a nemzet erkölcsi énjének kialakulása. Az erkölcsi erő szívósságot és ellenállóképességet kölcsönöz a jellemnek, a szilárd jellem pedig a hadi kitartás főtenyezője és a hadi fáradalmak bírásának jelentékenyen megkönnyítője. Az erkölcsi tartalom emeléséhez lényegesen hozzájárul az egyszerűségnek, mint élet-princípiumnak mennél nagyobb tiszteletben tartása. Egyszerűség az életmódban, táplálkozásban, ruházkozásban, egyszerűség a szokásokban és az élvezetekben mindmegannyi forrása a test egészségének és a jellem megacélozódásának. Az egyszerűség nagy erényeknek szülője békében s háborúban egyaránt.

A nemzet emberanyagának testben, lélekben és erkölcsben harmonikus kiképzése a békének legfőbb feladata. Mennél inkább képes Valamely állam, valamely nemzet ennek a feladatnak megfelelni, annál inkább tudja békében kulturális és közgazdasági életét kifejleszteni és annál inkább tudja helyét a háborúban is megállani. Az ilyen nemzetek szolgáltatják a győzők táborát. Míg a testben gyöngye vagy elpuhult, lélekben ingatag, erkölcsben laza népek még akkor is legyőzöttek, ha hadi felszereltségük és elő-készültségük még oly megfelelő is.

De nemcsak az emberanyagoknak kell békében előkészülnie a háborúra, hanem a társadalmi és közintézményekben való berendezkedésnek is olyannak kell lennie, hogy az ne csak a békés előhaladás érdekeit szolgálja, hanem szükség esetén háborúban is beváljon, azaz segítőtje, támogatója legyen a harc tüzeiben küzdő seregeknek. E tekintetben klasszikus például szolgálhat az egészségügyi berendezkedés.

Az emberi együttélés szülőanyja az egészségi ártalmaknak. Az elszigetelten élő ember megközelítőleg sincs annyi egészségi ártalomnak kitéve, mint a tömegekben együttlakó, együttélő, egymással folytonos érintkezésben levő népesség. Természetes dolog, hogy a tömegesen együttéléstől származó ártalmak hatványozott mértékben érvényesülnek a háborúban, ahol sem idő, sem mód, sem alkalom azoknak az egészségügyi rendszabályoknak a megvalósítására, amelyek az együttéléssel járó ártalmak tovaterjedésének meggátlására szolgálnak. A háború hatványozza az egészségi ártalmakat és szinte ideális terjesztőtje a fertőző betegségeknek. Ahol napokon és heteken át mosdóvízhez jutni nem lehet, a hiányos táplálkozás és a testnek szükséges nyugalom hiánya folytán a test ellenálló ereje megcsökken, a hideg, a nedvesség avagy a hőség ellen védekezni alig lehet, a hullák temetetlenül hevernek

és feloszlásnak indulnak, ivóvíz nincs, vagy meg van fertőzve: hogyan lehessen ott ama rendkívüli nagy tisztaságot és gondosságot kifejteni, amellyel egyedül lehet a fertőző kórok el-harapózását megakadályozni? Már pedig az egészségügyi rendszabályok erélyes alkalmazása semmivel sem kevésbé fontos tényezője a győzelemnek, mint az, hogy minő haderőt tud egyáltalában egy nemzet kiállítani.

Az egészségügyi ártalmak legalább annyira, de a tapasztalatok szerint még nagyobb mérvben pusztítják a hadseregeket, mint az ellenség. A fertőző betegségek (typhus, kolera, vérhas, stb.) óriási pusztítást visznek végbe a háborúban, nagyobbat mint az ellenséges golyók és ágyúlövegek.

Már békében elő kell tehát készülni azokra a fokozott követelményekre, melyeket a háború egészségügye megkíván. Mert ha ez az előkészület nincs meg, akkor a háború borzalmas pusztításaival egyidejűleg, főleg pedig háború után újabb, talán még iszonyúbb csapások következnek a polgári népességre szétterjedő járványok pusztításai folytán.

A háborúra egészségügyileg való előkészülésnek két nagy teendő köre van: egyfelől a sebesültek és betegek gondozásának munkája, másfelől a fertőző betegségekkel szemben való küzdelem. Mi, a mostani háború kezdetén bizony nem eléggé bővelkedtünk a sebesült és beteg katonák ápolására szolgáló kórházakban, de azután olyan imponálóan nagyszabású tevékenység indult meg a hadvezetőség és a társadalom részéről, hogy most már nemcsak hogy bővelkedünk kórházakban és üdülő intézetekben, hanem meglepéssel konstatálhatjuk azt, hogy oly roppant számú férőhely áll mindezen intézetekben rendelkezésünkre, hogy a férőhelyek egy része nem egyszer üres. Nem baj ez, mert legalább teljesen biztosak lehetünk abban, hogy egy-egy nagyobb ütközet után kivétel nélkül minden sebesült és beteg katona megkaphatja a szükséges ápolást, gondozást.

A fertőző betegségek ellen való védekezésünk sem volt kellőleg előkészítve a háború kitörésekor, pedig egész biztonsággal lehetett arra számítanunk, hogy erősen fellépnek a fertőző betegségek, és pedig annál inkább, mert a velünk közvetlen harcban álló ellenséges államok – úgy az orosz, mint a szerb – a miénknél kisebb kultúrával bírnak úgy, hogy náluk a fertőző betegségek békében is állandóan és elég bőségesen szedik a maguk áldozatait. Most már a fertőző betegségek behurcolása ellen is nagy apparátussal védekezünk, aminek legeminensebb példájául utalok arra, hogy határszéli városainkban nagyszabású kolera-megfigyelő állomások rendezettek be. A háborúnak már eddigi folyama alatt is nagyon sokat tanultunk a tekintetben, hogyan kell már békében olyan higiénikus berendezéseket teremtenünk, amelyeknek birtokában a háborúval kapcsolatban szükségkép nagyobb mértékben támadó egészségügyi veszedelmekkel megbirkózni képesek vagyunk.

A háborúra a katonai előkészültségen kívül nemcsak kulturális és közegészségügyi, hanem közgazdasági előkészültség is szükséges. A háború teljesen felforgatja a közgazdasági rendet,¹ megbontja a kereslet és kínálat között normális időkben létrejött arányosságot, egyes iparágakat, amelyek a hadviseléssel kapcsolatosak, túlságos munkával halmoz el, a hadviseléssel kapcsolatban nem levőket pedig szinte tönkreteszi, mert megszünteti a munkaalkalmakat. A kereső foglalkozások nagyrésze megrendelés hiányában teljes pangásnak indul, a vállalozási kedv minimumra redukálódik, a közgazdasági életet alimentáló egyéni iniciatíva előtt bezárul az érvényesülés minden tere. Szóval olyan helyzetbe sodorja a háború a közgazdasági életet, mely teljes összeroppanással fenyeget, hacsak idejében nem történnek meg ennek feltartóztatására a szükséges óvintézkedések. Ezen óvintézkedések egyik igen lényeges neme az u. n. moratórium, az az államhatalmi tény, amely a polgároknak a háború előtti időről származó vagyoni kötelezettségei közül azoknak a teljesítésére, amelyek pontos teljesítésére a polgárok a kereseti és közgazdasági viszonyokban beállott katasztrofális hatások folytán egyelőre képtelenné válnak, halasztást engedélyez. Németország bámulatos vagyoni megalapozottságára és közgazdasági viszonyainak abszolút szilárdságára vall az a körülmény, hogy a mostani világháborúban résztvevő nemzetek között az egyetlen, amely

megengedheti magának azt a fényűzést, hogy polgárait a moratórium védelmében ne részesítse.

Természetesen a moratórium nem elegendő arra, hogy a gazdasági rendet a felborulástól megóvja, szükség van ezenfelül az államhatalom széleskörű intézkedésére és a társadalom nagyarányú segédkezésére avégből, hogy az itthon maradiaknak munkaalkalmakat teremtsünk és a hadbavonultak hozzátartozóinak ellátását biztosítsuk.

Hogy minálunk a háború kiütése aránylag nem volt megsemmisítőén katasztrofális hatással közgazdasági életünkre, az főleg annak a következménye, hogy hazánk még a háború kitörése előtt olyan hitelválságon ment keresztül, mely már évek óta visszatartja közönségünket minden jelentősebb vállalkozástól úgy, hogy akkor, amidőn a háború bekövetkezett, az nagy üzlettelenséget és nagy közgazdasági pangást talált, nem volt tehát oly pezsgő közgazdasági élet, melyet a háború elperzselhetett, leforrázhatott volna.

Szinte szerencsénk, hogy a háború kitörésekor körülbelül lefolyt már az a hitelválság, amely az 1912. és 1913. években letarolt hazánkban mindent a közgazdasági életben, ami nem teljesen életképes. Ha a háború akkor szakadt volna reánk mikor ez a hitelválság javában dült, akkor még sokkal nagyobb lett volna a mi közgazdasági megpróbáltatásunk.

Az a nagy hitelválság, amely ezer szerencsénkre nem közvetlen a háború küszöbén tört ki, nem volt egyéb, mint ellenségeink előzetes háborúja. Előbb közgazdaságilag akartak bennünket tönkre tenni.

Amikor gazdaságilag meg vagyunk törve, akkor – gondolták – sokkal könnyebb lesz a fegyveres elbánás! Hogy ez így van, az világos, ha a lefolyt közgazdasági krízis okait fürkészszük. A lefolyt közgazdasági krízisnek csak egyik oka volt a világ konjunktúrák megváltozása. Ezen, az egész világra egyetemesen ható tényezők nem sodorták volna hazánkat és Ausztriát nagyobb gazdasági krízisbe, mint más államokat. Nálunk a krízisnek volt még egy más, speciális, sokkal hatalmasabb előidéző oka, t. i. az, hogy az entente hatalmak, a francia és angol piac, a világ pénzrezervoárjai, egy csapásra bojkottálták az akkori hármasszövetséget, de főleg Németországot és monarchiánkat. A legridegebben visszavontak minden hitelt tőlünk is, a németektől is. A német ezt a bojkottot alig érezte meg, mert hiszen gazdasági berendezkedése teljesen önálló, mi azonban rémítően megéreztük, mert – fájdalom – nekünk nincsenek felhalmozott tőkéink és többnyire külföldi hitel alimentálja iparunkat, kereskedelmünket. Minket tehát iszonyúan sújtott a hitel brusque elvonása. De kibírtuk a válságot. Sok összeomlás történt, gazdasági teljesítő képességünk mégis megmaradt. A krízisből levonhattuk azt a nagy tanulságot hogy közgazdaságilag is a magunk lábán kell megállanunk, hogy gazdasági berendezkedésünket saját magunk erejére kell fektetnünk és a külföldi hitelnek csak szubszidiáriusnak szabad lennie.

Hogy a keserű lecke használt, ezt fényesen tanúsítja a hadikölcsön imént lezárt jegyzése, melynek dicső eredménye az, hogy ez a nagy közgazdasági válságon átment és most a háború minden átkát nyögő magyar nemzet képes volt egy milliárdot ajánlani fel önszántából a hadi költségekre. Jobb időkben az állami járadékok szinte szabályszerűen külföldön nyertek elhelyezést s íme nemcsak a visszadobott értékeket szívta fel közgazdaságunk, hanem rettenetes nehéz gazdasági helyzetünkben képesek voltunk arra, hogy először helyezzük el itthon önmagunknál a rentét

A nagy tanulság, amit ezentúl sohasem szabad szem előtt tévesztenünk, az: hogy a magunk gazdasági erejére vagyunk utalva, gazdaságilag sem szabad senkire másra támaszkodnunk, mint önmagunkra!

A háború tanulságai nagy anyagot szolgáltatnak a gondolkozónak. íme, én csak belekezdtem annak taglalásába, hogy mi minden tanulságot vonhatunk le a háborúból, máris abban kell hagynom hangos gondolkodásomat, mert az előadásomra szabott idő letelt. De még sem távozhatom az előadó asztaltól, mielőtt rá ne terelném tisztelt hallgatóim figyelmét arra, hogy mind az a sok tanulság, amelyet mi magunkra nézve levonhatunk a háborúból,

csékélység ahhoz az óriási nagy tanulsághoz képest, amellyel mi szolgáltunk Európának és az egész világnak.

Az a szisztematikus aláaknázás, melynek minden veszedelmével régóta, tervszerűen hálózik körül bennünket az északi kolosszus és annak szolgálói, azon a feltevésen alapult, hogy gyöngék vagyunk. Békeszeretettünket gyöngeségnek magyarázták. Hitték-e ellenségeink, avagy csak suggerálták önmaguknak, mindegy, de annyi bizonyos, hogy arra a tételre alapították rég tartó alattomos aknamunkájukat, hogy ez a monarchia egy koncentrikus erős támadást nem fog kibírni. Mesterséges összealkotásnak tekintették ezt a dunai nagyhatalmat, amely csupa centrifugális elemből van egybetákolva, centrifugális elemekből, amelyek között nincs kohézió és amelyek kellő előkészítés, aláaknázás és behálózás után bekövetkező energikus támadás hatása alatt darabokra fognak széthullani. A nemzetiségi és politikai széthúzásnak a béke idejében megnyilvánult jelenségeiből azt következtette a prédára éhes és testünkön keresztül a Dardanellákra vágó ellenségünk, hogy karmainak csapása alatt szétzüllünk.

És íme, mi következett be? Nem az, amire ellenségeink kárörvendve lestek, hogy t. i. a széthúzás elemei óriási méretek szerint fognak a háborúban megnövekedni és a belső egyenetlenség olyan tényezőivé fejlődni, melyek könnyűvé fogják tenni az ellenség győzelmét. Ami bekövetkezett, az éppen ennek az ellenkezője.

Kitűnt, hogy a békében mutatkozott ellentétek nem mélyrehatóak, hogy ezek a közös veszély nyomása alatt, mint szappanbuborék oszlanak szét és helyükbe oly utógondolat nélkül való egyetértés és önfeláldozó testvériség lép, mely meghatványozza ennek a kettős birodalomnak különben is tekintélyes erejét. Kitűnt, hogy a monarchia nem mesterséges tákolmány, hanem történelmi szükségesség, melyet –, ha nem volna meg, meg kellene alkotni az európai egyensúly érdekében. Ellenségeink erőtlen aggot vélték monarchiánkban s ahelyett erőttől duzzadó ifjúra találtak benne, akinek nem az elenyésztés a rendeltetése, hanem friss, pezsgő, lüktető új élet és haladás. A leáldozó nap bágyadt birodalmának tekintették monarchiánkat a fürkésző ellenséges szemek s íme a fölkelő nap ragyogó fénye vakítja meg ádáz tekinteteket

A rendszeresen rágalmozott monarchia, melyet quantité négligeablenak tüntettek fel ellenségeink, olyan erőteljes nagyhatalomnak bizonyult, mely önmaga intézi sorsát s melynek szava döntően esik latba a világ nemzeteknek sorsa intézésében.

A legnagyobb tanulság tehát, mely ebből a háborúból elsősorban ellenségeinkre, de azután a világ összes népeire és hatalmasságaira, hárul az, hogy a Habsburg Ferencz József jogára alatt szövetkezett két testvér birodalom olyan erőt és hatalmat képvisel, mely belső életerejénél fogva fogja diadalmasan megvívni a reá kényszerített élet-halál harcot, amely élet-halál harcból a monarchiában szövetkezett két nemzet és a körükben tömörülő népfajok szebb, dicsőbb jövőre fognak ébredni.

A monarchia nemzeteknek és népeinek ez az erős, egységes, öntudatos, imponáló összetartása maga már fél győzelem. Csak kitartás kell a dicsően megkezdett úton s miénk lesz a végleges győzelem!